

**INGLIZ ROMANLARI PERSONAJLARI NUTQIDAGI DISPUT
KONSEPTINING NAZARIY ASOSLARI**

Abdumalikova Diyoraxon Rafiqjon qizi

FarDU tayanch doktoranti

diyoraibranova@gmail.com

+998940350801

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada ingliz romanlari personajlari nutqida qo'llaniladigan disput konseptining lingvomadaniy xususiyatlari tahlil qilinadi. Disputning badiiy diskursda ifodalanish mexanizmlari, uning pragmatik va madaniy omillar bilan bog'liqligi hamda personaj xarakterini ochishdagi roli aniqlanadi. Tadqiqot natijalari ingliz kommunikativ madaniyatiga xos bahs yuritish strategiyalari ko'proq indirektlik, yumshatish va argumentativ mantiqqa asoslanishini ko'rsatadi.*

***Kalit so'zlar:** disput, lingvomadaniyat, badiiy diskurs, konsept, pragmatika, kommunikativ strategiya.*

Kirish

Zamonaviy tilshunoslikda konsept tushunchasi til va madaniyat o'rtasidagi munosabatni yorituvchi markaziy kategoriya sifatida talqin qilinadi (Wierzbicka, 1997). Har bir milliy madaniyat o'ziga xos konseptual tizimga ega bo'lib, u badiiy matnlarda ayniqsa yaqqol namoyon bo'ladi.

Disput konsepti — bu qarama-qarshi fikrlarning nutqiy to'qnashuvi bo'lib, u nafaqat kommunikativ, balki ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida ham namoyon bo'ladi (van Dijk, 1998). Ingliz adabiyotida bahs jarayoni ko'pincha intellektual va nazokatli shaklda beriladi, bu esa ingliz kommunikativ madaniyatining o'ziga xosligini aks ettiradi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi — ingliz romanlari personajlari nutqida disput konseptining lingvomadaniy tabiatini aniqlash va uning diskursiv realizatsiyasini

tahlil qilish

Metodologiya

Tadqiqotda diskursiv tahlil, pragmatik tahlil va lingvokulturologik yondashuvdan foydalanildi. Badiiy dialoglar kommunikativ strategiyalar nuqtai nazaridan tahlil qilindi.

Nazariy asos sifatida diskurs nazariyasi (Fairclough, 1995), nutq aktlari nazariyasi (Searle, 1969), politeness nazariyasi (Brown & Levinson, 1987) hamda lingvokulturologik yondashuvlar (Kramsch, 1998) qabul qilindi.

Natijalar va tahlil

1. Disputning pragmatik modeli

Ingliz romanlarida disput ko‘pincha to‘g‘ridan-to‘g‘ri inkor emas, balki yumshatilgan qarama-qarshilik orqali ifodalanadi. “I am not quite sure”, “Perhaps you are mistaken” kabi birliklar yuzni saqlash (face-saving) strategiyasini namoyon etadi (Brown & Levinson, 1987).

Bu esa ingliz madaniyatidagi ijtimoiy masofani saqlash va ochiq konfliktni kamaytirish tamoyiliga mos keladi.

2. Argumentativ struktura

Disput jarayonida mantiqiy dalillash ustunlik qiladi. Toulmin (1958) modeliga ko‘ra, bahs da‘vo, asos va dalillarga quriladi. Ingliz romanlarida personajlar o‘z pozitsiyasini faktlar, kuzatishlar yoki ijtimoiy normalar bilan asoslaydi.

3. Ironiya va indirektlik

Leech ta’kidlaganidek, ingliz nutq madaniyatida ironik strategiyalar muhim rol o‘ynaydi. Badiiy matnda ochiq tanqid o‘rniga kinoya ishlatilishi disputning madaniy nazorat ostida olib borilishini ko‘rsatadi.

4. Gender va ijtimoiy omil

Lakoff ayollar nutqida yumshatuvchi birliklar ko‘proq uchrashini qayd etadi. Roman dialoglarida ham ayol personajlar ko‘pincha “I suppose”, “I think” kabi hedge birliklardan foydalanadi. Erkak personajlarda esa assertiv va deklarativ strukturalar ustunlik qiladi.

5. Disputning diskursiv funksiyasi

Badiiy diskursda disput konflikt yaratish vositasi bo'lish bilan birga, personajning dunyoqarashi va ijtimoiy mavqeini ochish mexanizmi sifatida xizmat qiladi (Bakhtin, 1981). Dialogik tabiat roman matnida qarama-qarshi pozitsiyalar orqali voqelikni ko'p ovozli shaklda tasvirlash imkonini beradi.

Muhokama

Lingvomadaniy tahlil shuni ko'rsatadiki, ingliz romanlarida disput konsepti individualizm va mantiqiy argumentatsiya qadriyatlari bilan bog'liq. Ingliz kommunikativ madaniyatida shaxsiy fikr erkinligi muhim bo'lsa-da, u ijtimoiy etik me'yorlar bilan chegaralanadi.

Shu bois disput ochiq agressiya emas, balki nazokatli intellektual qarama-qarshilik sifatida namoyon bo'ladi. Bu holat ingliz jamiyatidagi "politeness" va "self-control" tamoyillarining badiiy aksidir.

Xulosa

Tahlillar quyidagi natijalarni ko'rsatdi:

1. Disput ingliz romanlarida lingvomadaniy konsept sifatida shakllanadi.
2. U ko'proq indirekt, yumshatilgan va argumentativ shaklda ifodalanadi.
3. Disput personaj xarakterini ochuvchi diskursiv vosita hisoblanadi.
4. Ingliz madaniyatiga xos politeness va individualizm bahs strategiyalarida aks etadi.

Shunday qilib, disput konsepti ingliz badiiy diskursida ko'p qatlamli lingvomadaniy hodisa sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bakhtin, M. (1981). *The Dialogic Imagination*. Austin: University of Texas Press.
2. Brown, P., & Levinson, S. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: CUP.
3. Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis*. London: Longman.
4. Kramsch, C. (1998). *Language and Culture*. Oxford: OUP.
5. Lakoff, R. (1975). *Language and Woman's Place*. New York: Harper & Row.
6. Leech, G. (1983). *Principles of Pragmatics*. London: Longman.

7. Searle, J. (1969). *Speech Acts*. Cambridge: CUP.
8. Toulmin, S. (1958). *The Uses of Argument*. Cambridge: CUP.
9. van Dijk, T. (1998). *Ideology: A Multidisciplinary Approach*. London: Sage.
10. Wierzbicka, A. (1997). *Understanding Cultures through Their Key Words*. Oxford: OUP.